

IJTIMOYIY SOHADAGI TAHDITLARNI DAVLATNING IQTISODIY XAVFSIZLIGIGA TA’SIRI

Mamatov M.A. TDIU dotsent.

Ijtimoiy xavfsizlik ko‘p qirrali iqtisodiy kategoriya bo‘lib, uni tadqiq etish jarayonida turli-tuman keng qamrovli qarama-qarshi nazariy yondashuvlar vujudga keladi. Ijtimoiy xavfsizlik masalalarini sotsiologlar, psixologlar, pedagoglar, iqtisodchilar va xuquqshunoslar tomonidan keng tadqiq etilgan. Ushbu tadqiqotlar asosida vujudga kelgan turli yondashuvlar asosida murakkab bo‘lgan ijtimoiy xavfsizlik to‘g‘risida keng va to‘la tassavur shakllandi. Ijtimoiy xavfsizlik shaxsni, oila va jamiyatning hayotiy zarur mafaatlari ichki va tashqi xavf-hatardan himoya qilingan holati xisoblanadi. Uning ob’ekti davlat ijtimoiy siyosati tomonidan tartibga solinadigan mamlakatning ijtimoiy himoya qilish tizimi elementlari, aholining turmush darajasidan iborat.

Yashil iqtisodiyotda ijtimoiy xavfsizlik bu -shaxs, jamiyat va davlatni ijtimoiy, iqtisodiy, ekologik, resurs va boshqa tavsifdagi ichki va tashqi tahdidlar majmuasidan himoyalanganlik holati bo‘lib hisoblanadi. Ijtimoiy xavfsizlik ijtimoiy taxditlar orqali mamlakatning iqtisodiy va milliy xavfsizligiga ta’sir etadi. Ijtimoiy xavfsizlik taxditlari deganda kimlarningdir manfaatlariga zarar yetkazish mumkin bo‘lgan yuz berayotgan yoki potensial yuz berishi mumkin bo‘lgan voqea, xarakter yoki xodisalar tushuniladi.

Ijtimoiy standartlar jamiyatning munosib turmush darajasi va sifati, minimal davlat ijtimoiy kafolatlari, o‘rta va yuqori turmush standartiga erishishning qiymatlari to‘risidagi tasavvur xisoblanadi. Turmush darajasi va sifati ijtimoiy standartlari kambag‘allikni takror ishlab chiqarishni kamaytirish, aholining ijtimoiy xizmatlarga ega bo‘lishining konstitutsion ta’minlash, inson salohiyatini rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratishga qaratilgan xalqaro tamoyillar va yondashuvlarga asoslanib ishlab chiqilishi va belgilanishi lozim. Ijtimoiy xavfsizlik va aholini himoya qilishning asosiy mezoni xavfsizlik darajasi xisoblanadi. Ijtimoiy xavfli jarayonlarni kuchaytirishni chegaraviy ko‘rsatkichlariga quyidagilar kiradi:

- oziq-ovqat maxsulotlarini importdagi ulushi -30 % ;
- fanga sarflanadigan xarajatlarni YaIMdagi ulushi -2% ;
- aholini 10 % eng boy qismi daromadlarini 10 % eng kambag‘al aholi guruxi daromadlariga nisbati 10:1 ;
- kambag‘allik chegarasidan quyida yashovchi aholining umumiy sonidagi ulushi -10 %;
- minimal va o‘rtacha ish haqi nisbati 1:3 ;

- qoplash koeffitsienti pensiya miqdori o‘rtacha ish haqining 40,0%dan kam bo‘lmasligi kerak;
- qayd etilgan va yashirin ishsizlik darajasi 8-10 % ;
- kutilayotgan aholi yashashining davomiyligi va hokazo.

Yashil iqtisodiyotda ijtimoiy-iqtisodiy tengsizlik ijtimoiy rivojlanishning muhim omili va natijasi xisoblanadi. Tengsizlikning turli jihatlarini majmualiy jihatdan tahlil etish lozim. Tengsizlikning past darajasi bozor iqtisodiyoti sharoitida bo‘lishi mumkin emas, chunki u rivojlanishni rag‘batlantirishga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Boshqa tomondan haddan tashqari tangsizlikni mavjudligi ijtimoiy taraqqiyotga to‘siq bo‘lib xizmat qiladi va ma‘lum holatlarda jamiyat barqarorligiga xavf tug‘dirishi mumkin. Shuning uchun tengsizlikning optimal darajasi iqtisodiy o‘shishni rag‘batlantiradi.

Bu yashil iqtisodiyotda davlatning aholini ijtimoiy-iqtisodiy qo‘llab-quvatlash va kambag‘allikni kamaytirish va aholini tadbirkorlik faolligini oshirish bo‘yicha olib borgan chora-tadbirlari natijasi sifatida xamda 2024 yilga kelib birlamachi daromadlar – 70,0 %, o‘z-o‘zini band qilishdan daromad 35,0% ni tashkil qilib, mazkur ko‘rsatkichlar mehnat munosabatlari sohasidagi olib borilayotgan o‘zgarishlar natijasida deb hisoblash mumkin. 2024 yilga kelib aholi umumiy daromadlarining katta qismi yollanma ishchilarning daromadlari va mustaqil ravishda band bo‘lishdan olingan daromadlarni o‘z ichiga olgan mehnat faoliyatidan olingan daromadlardan (jami aholi umumiy daromadlarining 62,9 % i) shakllandi, hamda nominal o‘shish sur‘ati 2021 yilning mos davriga nisbatan 115,9 % ni tashkil etdi. Aholi umumiy daromadlari tarkibida shaxsiy iste‘mol uchun o‘zida ishlab chiqarilgan xizmatlardan olingan daromadlarning ulushi 7,8 %, mol-mulkdan olingan daromadlarning ulushi 3,3 %, transfertlardan olingan daromadlar ulushi 26,0% ni tashkil qildi. Tadqiq etilayotgan davrda kichik tadbirkorlikdan olingan daromadlar ulushining o‘shishi esa mamlakat iqtisodiyotini barqaror rivojlantirish, yangi ish o‘rinlari yaratish va aholi daromadlarini oshirishning eng muhim omili sifatida kichik tadbirkorlikni jadal rivojlantirish uchun ishonchli huquqiy kafolatlar yaratilganligidan deb baholash mumkin. Aholining kambag‘al toifasi tezkor iqtisodiy o‘shishdan foyda ko‘rish imkoniyatidan mahrum bo‘libgina qolmay, jamiyatning turli sohalarida ishtirok etish imkoniyati cheklanganligi tufayli rivojlanishga ham hissa qo‘sha olmaydi. Bu aholining kambag‘al toifasining miqdorini o‘shishi mamlakatda iqtisodiy o‘shishga katta taxdit sifatida baholash mumkin. Biroq, iqtisodiy islohotlar natijasi ko‘pincha aholining turmush sharoitini yomonlashuvi, qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyat organlarining beqarorligi bo‘lib, bu insonlar ongida qashshoqlik, ishsizlik, ijtimoiy himoyasizlik kabi salbiy jarayonlar ko‘lamining kengayishiga sabab bo‘lmoqda. Kam sonli boylar va kam ta‘minlangan fuqarolar sonining ko‘pligini ifoda etuvchi jamiyatning mulkiy jihatdan tabaqalanishi ijtimoiy sohada mamlakatning xavfsizligiga katta tahdid tug‘diradi.

Ijtimoiy barqarorlik kambag‘allar sonining qisqarib borishi bilan ham bog‘liq. tengsizligidagi farqlarni kamaytirish va jamiyat barcha a‘zolari uchun ancha qulay moddiy hayot sharoitini ta‘minlashga qaratiladi. Daromadlar tengsizligi kamayishining taxminan 80 foizini asosan transfert to‘lovlari taqozo qiladi. Aniqroq aytganda davlat transfert to‘lovlari eng past daromad oluvchi kishilar guruhi daromadining asosiy qismi (70-75%)ni tashkil qiladi va tengsizlikni yumshatishning eng muhim instrumenti hisoblanadi.

Global ekologik, iqtisodiy xavf-hatarlar sharoitida O‘zbekistonda aholini ijtimoiy xavfsizligini ta‘minlashning ustuvor yo‘nalishlaridan biri bu ijtimoiy himoya qilishning manzilligini ta‘minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Aholi turli ijtimoiy qatlamlarini stratifikasiya uslublari asosida tartibga solishning jaxon tajribasidan kelib chiqqan holda yashil iqtisodiyotda davlatning ijtimoiy xavfsizlikni ta‘minlash bo‘yicha quyidagi ilmiy taklif va tavsiyalar taqdim etilgan:

- potensial ijtimoiy risk va havf-hatarlardan ogoh qilish, jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta‘minlash uchun o‘rta sinfni shakllantirish va kuchaytirish maqsadida aholi daromadlarini tabaqalanish tendensiyalari va dinamikasini doimiy monitoring tizimini joriy etish lozim;

- yashil iqtisodiyotda aholi daromadlarini shakllanish uslubiyatini bandlik, harajatlar, jamg‘arish, uzoq muddatli iste‘mol tovarlari bilan ta‘minlash asosida takomillashtirish;

- mintaqalarni majmualari rivojlanishini ta‘minlashda davlat budjetini optimal taqsimlash uchun aholi daromadlarini tabaqalanish darajasini xisobga olish lozim;

- yagona ijtimoiy reestrni ishlab chiqish, hatolar, takrorlash muammosini hal etish imkonini beradi;

- kam daromadli oilalar uchun oilaviy nafaqalarni birlashtirib yagona ijtimoiy nafaqaga aylantirish lozim.

Yagona ijtimoiy reestrni joriy etish orqali aholini ijtimoiy himoya qilishni mazilligini kuchaytirish ijtimoiy soha uchun sarflanadigan harajatlarni optimallashtirishni byudjetning ijtimoiy xarajatlarini qayta taqsimlash orqali keskin kuchaytirish lozim.

Xulosa sifatida Yashil iqtisodiyot uzoq muddatda ijtimoiy tenglik va farovonlikni kuchaytirish imkonini beradi, ammo o‘tish davridagi ijtimoiy tahdidlarni (ish o‘rinlari siljishi, energiya qashshoqligi, taqsimotdagi adolatsizlik muammolari, hududiy nomunatosibliklarni hisobga olgan holda adolatli transformasiya siyosatlarini joriy etish davlatning iqtisodiy xavfsizligi uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bu — mustahkam ijtimoiy himoya, qayta tayyorlash, kompensasiya mexanizmlari va hududiy qo‘llab-quvvatlash bilan ta‘minlansa, yashil o‘zgarishning ijtimoiy xavflari

bartaraf etiladi va iqtisodiy xavfsizlikka ijobiy ta'sir kuchayadi. Shaxs manfaatlari va uning ijtimoiy xavfsizligiga tahdidlarga munosabatda insonning ruhiy holatini faollik, bag'rikenglik, chidamlilik kabi qobiliyat va sifatlarini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Yashil iqtisodiyotni joriy etish ijobiy ekologik va iqtisodiy natijalarni berishi bilan birga, ijtimoiy sohada murakkab vazifalarni ham yuzaga chiqaradi. Ularning oldini olish va kamaytirish uchun ilg'or ijtimoiy siyosatlar, qayta tayyorlash dasturlari va inklyuziv yondashuvlar zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi - Toshkent. // Xalq so'zi, 2020 yil 29 dekabr.

2. Asatullaev X.S., Mamatov A.A., Jo'raev T.T.. Iqtisodiy xavfsizlik (Darslik). – T.: «TMI nashriyoti», 2023. B.124.

3. Abulqosimov X.P. Davlatning iqtisodiy xavfsizligi. O'quv qo'llanma.- T.: "Akademiya", 2012 - B.22.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma'lumotlari asosida tuzulgan.